

УДК 316.61:316.77 »19»

Ольга Голубович

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ В XX СТ.

Досліджено процес міжкультурної комунікації у сфері інноваційних технологій та віртуальної реальності. Розглянуто соціокультурне буття людини у світі через свідомість масового споживача. Висвітлено процес взаємовпливу індивідуальності та навколишньої дійсності відповідно до ролей та моделей поведінки, що пропонуються сучасною культурою. Проаналізовано соціокультурну специфіку суспільства XX ст.

Ключові слова: інноваційні технології, комунікація, соціокультурне буття, модерна культура.

Holubovych O. Anthropological measurement of socio-cultural development in the XX century

The process of intercultural communication in the sphere of innovative technologies and virtual reality is researched. Socio-cultural human entity in the world within consciousness of mass-consumer is reviewed. The process of the interference between the personality and the surrounding reality in accordance to the roles and the models of behavior, which are proposed by the modern culture is elucidated. Socio-cultural specific of the society of the XXth century is analyzed.

Key words: innovative technologies, communication, socio-cultural entity, modern culture.

Голубович О. Антропологическое пространство социокультурного развития в XX веке

Исследован процесс межкультурной коммуникации в сфере инновационных технологий и виртуальной реальности. Рассмотрено социокультурное бытие человека в мире через сознание массового потребителя. Освещён процесс взаимовлияния индивидуальности и окружающей действительности в соответствии с ролями и моделями поведения, предлагаемые современной культурой. Проанализировано социокультурную специфику общества XX в.

Ключевые слова: *инновационные технологии, коммуникация, социокультурное бытие, современная культура.*

У процесі інтегральних відносин у суспільстві, виникають нові професійні та особисті взаємозв'язки між людьми. Завдяки інноваційним технологіям, засобам пересування, всесвітній мережі Інтернет, людство здатне комунікувати швидше, ніж до цього часу. Відтак сформувалося відповідне соціокультурне буття, насичене плюралізмом думок, ідей, слів та дій, що відтворюють полікультурну мапу світу у засобах масової інформації та у ставленні людей одне до одного в добу глобалізації.

Мета статті – аналіз змін у сфері духовного та індивідуального розвитку людини й суспільства загалом у розрізі ХХ ст. Актуальність статті полягає у розгляді важливих аспектів людської діяльності та життя у межах свого життєвого простору через акцент на автономності та стандартизації соціокультурного буття. Розглядаються соціокультурні зміни та динаміка розвитку суспільства – П. Сорокін; перетворення у сферах науки, техніки та економічної діяльності людини – Л. фон Мізес, Г. Маркузе, Д. Белл; а також акцентується на аспектах свободи вибору індивіда – І. Берлін та ін.

Духовність почала переживати свою кризу задовго до появи технологічних відкриттів. Доба романтизму з її просвітницькими ідеалами та ентузіазмом поступово змінювалася сумнівами й невпевненістю у майбутньому. А кін. ХІХ ст. – пер. пол. ХХ ст. позначились у суспільстві появою сцієнтизму та реорганізацією суспільного устрою відповідно до науково-технічних відкриттів та їх впровадження у людське життя, аграрне й індустріальне виробництво. Поява комунікаційних технологій, пересування людей з країни у країну внаслідок наявного нестабільного політичного становища держав, напружені відносини у міжкультурному просторі тощо, стимулювали формування нової аксіологічної картини світу. Як зазначає економіст та філософ Л. фон Мізес: «Цінність не є внутрішньою, вона не у речах. Вона поміж нас; це те, завдяки чому людина реагує на обставини навколишнього середовища. Ніщо не є цінним ані в словах, ані у вченнях. Це відображається в людській поведінці. І не є тим, що людина або люди кажуть про значущість цінностей, але тим, як вони поведуться» [5, с. 96]. Таким чином, життя людини зазнавало впливу політико-культурних особливостей того життєвого простору, в якому вона перебувала. Потреба

пояснити світ з позиції індивідуального погляду стала більш уніфікованою, і виник сумнів у сталості світу й людського буття у ньому. Це простежується у мистецтві ХХ ст., де полотна сюрреалізму, авангарду, кубізму тощо змінилися на постмодерністське трактування навколишньої дійсності в інсталюваних конструкціях з поєднанням різноманітних деталей не лише мистецького призначення, але й побутового вжитку, де відображається намагання естетизувати хаос та відсутність гармонії.

Усе ХХ сторіччя є новою спробою зрозуміти людину та її місце у світі. З огляду на це І. Берлін зазначає, що: «на долю двадцятого сторіччя випало зробити щось більш докорінне. Тепер уперше стали вважати, що найефективніший спосіб розв'язати питання, зокрема ті проблеми, що постійно повторювалися, бентежачи й часто мучачи оригінальні й чесні уми в кожному поколінні, – не в застосуванні знарядь розуму, і ще менше знарядь більш таємничих здібностей, що називалися «провидливістю» або «інтуїцією», а в знищенні самих запитань» [1, с. 81]. Тобто відбувалось стирання межі дослідницького запиту й пошук аргументів свідомістю, яка прагнула раціоналізувати реальність. Таким чином, рухаючись від запитання до запитання, змістовне й оформлене на початку набувало все більшої деформації та деградації в кінці свого руху. І навіть якщо й виникало якесь проблемне поле для дискусій – його намагалися усунути, як помилку, що не потребує раціональних аргументів та відповідних доведень. Тому, з огляду на події, які інтенсивно відбувались у політичному й науковому житті, освітньому й інформаційному просторі світу, можна стверджувати, що суспільства різних держав зазнали змін урядової системи, поширення сфери розваг та популяризацію масової культури, появу Інтернету, збільшення ролі кінематографа, який став доступнішим для багатьох людей та народів. Відбувається вплив утилітаризму та гедонізму на приватне життя і професійну сферу діяльності. Тому частіше стає помітним розрив поколінь, що народилися, вирости і жили в різних культурних та політико-економічних умовах.

Інформаційні потоки забезпечують фонове зображення контактів між людьми на локальному (місцевому) й глобальному (міжнародному) рівнях. Глибинні структурні зв'язки, проявом яких є традиція, звичай, історія, стають частиною поверхового уявлення про світ, у якому живемо. Дедалі інтенсивніше відбувається зниження ролі і вартості людського чинника у суспільстві, прирівнювання його до функціонування механічних та штучних засобів, які допо-

магають людству у пересуванні, праці й побутовому житті. Технічні засоби як досягнення розуму, котрі є аналогами людської дії, дозволяють виокремити час для особистих потреб, забезпечуючи ефективність роботи і швидкість її виконання. Однак збережений час витрачається людиною у соціальних віртуальних мережах та інформаційних світах, які наповнені найрізноманітнішою інформацією, реконструйованою реальністю, що балансує між міфом та істиною. Інтернет, зокрема, дозволяє людині вливатися у світові процеси без особистої фізичної присутності, купувати чи продавати, подорожувати тощо. Це, своєю чергою, породжує автономність та ізолюваність одне від одного та від усіх інших. Власне автономність виникла разом із формою приватного господарювання та власності у процесі цивілізаційного розвитку людства. Пізніше, міста з подальшими процесами урбанізації зреалізували її у наданні людям можливості жити й працювати спільно, з одного боку, але залишаючись при цьому незалежними й відокремленими, з іншого.

Взаємодія стає важливим чинником у процесі прогресивного розвитку суспільства. Так, Д. Белл вбачає рух капіталів та людей через кооперацію. Він зазначає з цього приводу: «Це світ координації, у якому люди, речі й ринки одночасно з'єднані для виробництва та розподілу благ» [4, с. 147]. Формується світ, у якому монополізм відіграє ключову роль у житті людини, держав, суспільства та економічних ринків, попри декларовані плюралістичність, паритетність та партнерство у відносинах. Автономність приносить із собою ще один феномен – ізолюваність, що виникає через появу й доступність інноваційних технологій та глобальної мережі Інтернет. Людина почувається незалежною, адже вона може користуватися багатьма послугами та товарами, що пропонуються на ринку, однак ця стандартизована продукція водночас обмежує її вибір.

Міфологізація цієї необхідної наявності різних товарів та послуг перевищує реальну пропозицію. Критичний момент настає тоді, коли людина зникає до цієї мережі надання товарів і послуг, а також існування відносин, що формуються відповідно до пропозиції та попиту на ринку. Навіть дозвілля й відпочинок стають заручниками автономності й поступової самоізоляції від навколишнього середовища, заміником якого стає штучно створений віртуальний світ. Та чи насправді автономність та ізоляція урбанізованого міського простору справді надають людині можливість самовираження і задоволення власних потреб? Очевидно, що не завжди. Як би сильно людині не хотілося створити власний про-

стір, у якому вона здатна жити й діяти так, як вважає за необхідне, все одно цей простір зіштовхується з життєвими просторами інших людей, які знаходяться у більш ширшому світі міста, держави, континенту, планети.

Посилення ролі технічного чинника у кооперації людей та їхніх зв'язків розмежовують індивідуальне та колективне. Адже особа все менше й менше прагне виходити за межі власного життєвого простору, зустрічатися та спілкуватися з іншими людьми поза мережею Інтернет. Таким чином, створюється добровільна фізична самоізоляція, що знаходить своє втілення духовної та інтелектуальної діяльності у віртуальних просторах. Оскільки віртуальна реальність дозволяє проводити багато з торгово-економічних чи банківських операцій, проводити дозвілля, реалізовувати себе у професійній діяльності, знаходити нових співрозмовників, проводячи з ними вільний час, створювати контакти, то в людини не виникатиме потреби комунікувати з людьми поза домом та мережею Інтернет. Тому безліч поколінь обирають саме такий спосіб життя, забезпечуючи цим автономність власного життєвого простору, щільно оберігаючи його від втручання у нього інших людей.

Таким чином, ці явища породжують деперсоніфікацію, що настає, як наслідок непрозорих людських взаємозв'язків у соціальних віртуальних мережах, де вона стає невід'ємною частиною економічного ринку та інформаційного простору. Своєю відносною закритістю вона деформує реальність, викривлюючи її та ховаючи істину. Зокрема це характерно для структури соціального устрою віртуального простору, де існують можливості для спекуляцій та швидкого ведення бізнесу. Таким чином, вони роблять можливою *proviso* впливу ринкових відносин та умов функціонування на культурне, політичне та суспільне життя. Ієрархія цінностей знає змін, попри наявність прав і свобод, які забезпечує, захищає та зберігає держава, сім'я і кожна людина, якщо їх не відкидає чи не спотворює.

Людина прагне сама визначати критерії, згідно з якими жити та діяти, обирати торговий центр чи магазин для покупок, живу чи аудіо музику для прослуховування тощо. Філософ Г. Маркузе, з огляду на це, стверджує таке: «Люди впізнають себе у предметах споживання, що їх оточують, знаходять свою душу у власному автомобілі, стереосистемі, квартирі з різними рівнями, кухонному обладнанні. Сам механізм, що прив'язує індивіда до суспільства, змінився і суспільний контроль тепер коріниться у нових потребах,

які виробляє соціум» [2, с. 12]. Людина не може протиставитись розвиткові цивілізації та відкидати її блага, оскільки стає частиною цього середовища, взаємодіючи із ним. Так, можна бажати більшої автономності у правах щодо власного вибору. Однак ринок не завжди надає можливість обирати між багатьма варіантами найкращий із запропонованих. Тому людина зазвичай знаходиться в умовах, коли вибір робиться відповідно до того, що є, а не до того, що хотілося б бачити або чим володіти. Тут криється критична невідповідність між реальним і бажаним. Навіть виробник не здатен передбачити всіх вимог і потреб споживача, а тому часто орієнтується на загальний рівень найбільш реалізованого продукту. Це, своєю чергою, породжує одноманітність і стандартизацію не лише послуг чи товарів виробництва на ринку, але й відносин між людьми. Відтак наявність прагматизму у веденні справ на економічному ринку чи професійній діяльності стимулює виникнення уніфікованих відносин між людьми. Унікальність і неповторність у житті людини та суспільства зводяться до рівня особистого вибору, смаку, індивідуального розуміння та інтерпретацій дійсності. Однак предметно-пізнавальний світ не повинен впливати і визначати межі життя й світовідчуття людини, щоб вона не звела саму себе до рівня світу речей.

Утилітаристський підхід до побудови суспільства, у якому кожен почувався б щасливішим і зміг отримати більше вигоди від життя та особистої професійної діяльності, є метою індустріального світогляду. Проте ХХ ст. зробило розмежування між індивідуальним і колективним, надавши рівні можливості у доступі до багатьох благ цивілізації. Зокрема, воно забезпечило на законодавчому рівні права громадян, незалежність у можливості брати участь у будь-яких заходах політичного, соціального, культурного, спортивного спрямування тощо. Кожна людина на свій власний ризик та розсуд може обирати професійний та індивідуальний шлях розвитку у житті.

Поколінням ХХІ ст., що живуть в добу прогресивного розвитку інформаційних технологій, складно визначити, чи відбулося вирішення багатьох попередніх соціальних, політичних та ін. конфліктних ситуацій поряд зі змінами у науці, техніці, культурі щодо людини. Оскільки сьогодні ми досі шукаємо прийнятних для людства універсальних відповідей на відриті запитання попередніх епох щодо пошуку розуміння щастя людини, її добробуту й безпеки та ін. у царині філософії, науки та взаємозв'язку із при-

родою. Тому будь-які зміни можуть впливати на майбутнє нашого життя у локальному й глобальному аспектах, а можуть і не впливати, змінюючи лише частину людства, поляризуючи сфери впливу культурних світів (таких як США чи Європа), завдяки наявності у них науково-технічного потенціалу створювати та поширювати свої цінності та продукти ринку у світі. В той час як інші світи, зазнаючи впливу домінуючих культур, відсторонюються від власної історико-культурної спадщини, забуваючи про її рівноцінність поряд з усіма іншими. Кожна держава сама повинна визначати, що є важливим для неї, і чим вона може зацікавити інвесторів, подорожуючих, світову спільноту тощо. Тому громадські організації, з наданим їм правом відстоювати інтереси представників різних громад та культурних одиниць (національних чи етнічних меншин) відіграють роль індикаторів самостійності, незалежності і стабільності країни та її населення. Саме рівень зрілості суспільства здатен перетворювати технократичне суспільство, виводити його із закостенілих форм мислення та світобачення. Адже, якщо людина прагне відокремлюватися у приватному житті, прагнучи безпеки, добробуту та надійності, то вона з часом втрачає усвідомлення первинних фундаментальних основ побудови суспільства – моралі, любові, терпіння, взаємодопомоги, взаємоповаги тощо. Хоча все більше державні функції визначаються регуляцією та константою закону, що є обов'язковим до виконання усіма членами суспільства. Тому попри розмежування особистого приватного способу і стилю життя відбувається диференціація суспільства. Адже якщо держава асоціюється із законом, функцією контролю, забезпеченням функціонування економічного ринку, збереженням та розвитком культурного простору, то людина може прагнути вийти за ці межі. Часто об'єднуючись у групи однодумців, що виявляється у творенні громадянського суспільства з інституціями, метою, системою контактів, що прагне продуктивно перетворювати навколишню дійсність.

Оскільки розрив зв'язків між людьми є цілком природнім у процесі створення нового соціокультурного простору, руйнуючи чи замінюючи колишній, то він навіть може бути рятівним для людей, які прагнуть відповідних змін. Адже закрита особиста реальність людини, яка втілюється у віртуальних світах або бажанні відокремитися від навколишньої дійсності, означає свідоме чи несвідоме несприйняття навколишньої реальності, яка стає тягарем для самої себе і для людини. Розуміння того, що структура

суспільства, певні формації культури, моделі поведінки тощо себе вичерпали, є першим кроком до неминучої зміни тих стандартів суспільства, які існують. Прикладом наближення таких змін є популярна регресія духовного та матеріального світів. Адже у XX ст. помітні тенденції до кардинальної трансформації суспільств чи не на всіх континентах Земної кулі. Це стосується не лише поширення новітніх технологій у світі, але й відповідне швидке їх освоєння. А також появу способу мислення, що проявлявся у глобальних зв'язках та контактах, які почали формуватися найперше в системі освіти, культурної взаємодії, міграцій і знайшли своє вираження в економіко-політичних особливостях постіндустріального суспільства. Якщо попередні покоління намагалися осмислити світ через категорії літератури чи мистецтва, то сучасна культура прагне самовиразитися через соціальний аспект. Саме тому люди об'єднуються за власними поглядами, вподобаннями, смаками, інтересами, які не здатні самореалізуватися в об'єктивній дійсності, але цілком здатні перетворити віртуальну реальність і допомогти людині самовиразитися. Адже в момент колективної взаємодії у віртуальному просторі чи в малих групах, відбувається добровільна кооперація людей, яка долає кордони, не знає обмежень і здатна інтегрувати різні типи характерів, культур та поглядів. Таким чином, вона допомагає людям порозумітися і допомагає зв'язкам, що виникають між ними, ставати тіснішими, поширюючи при цьому певну інформацію та формуючи уявлення про те, як живуть люди в різних регіонах світу.

Людина справді живе і почувається забезпеченою найнеобхіднішим, включаючи безпеку, сполучення будь-яких дорожніх, залізничними, морських чи повітряних шляхів, маючи здатність вільно й без перешкод пересуватися та спілкуватися не лише реально, але й віртуально з різними людьми. У глобальному комунікаційному просторі водночас існують та взаємодіють різні прояви духовного, наукового й творчого потенціалу людини: від театру, літератури й мистецтва до кінематографу та Інтернету. На нашу думку, наголошуючи виключно на економіко-політичній ситуації суспільного та індивідуального буття, ми віддаляємося від того, що в минулі сторіччя було особливо впливовою складовою духовного у його проявах, нівелюючи, спотворюючи та відкидаючи його.

Серцевиною такого поступового розвитку та оформлення у різних видах, стилях та жанрах культури є людська чуттєвість, зокрема у культурі Заходу, про яку говорить П. Сорокін. Він зазначає,

що ті культурні та соціальні форми, які інтегровані в одну чуттєву форму, можуть руйнуватися, що власне й простежується. Щоправда, хоч ці явища і є частиною основного масиву всієї культури Заходу, проте вони охоплюють не всі соціально-культурні феномени, що є складовою цієї культури як одного цілого. «Не інтегровані у чуттєву форму компоненти, – стверджує П. Сорокін, – можуть продовжувати своє існування і навіть успішно функціонувати. Але оскільки вони не є частиною чуттєвого корабля, який тоне, то немає й необхідності у їх повній загибелі» [3, с. 434]. Проте з відходом чи зміною одних поглядів на культуру та її особливості залишаються інші, які мали б теж стати частиною історії. Подібні думки досягли свого апогею у добі Просвітництва і знайшли своє матеріальне втілення з появою науково-технічного прогресу. Вони принесли із собою не лише технічне забезпечення виробничої діяльності та пришвидшення людського пересування, але й модерне ставлення людини до самої себе, до світу та свого оточення. Це, своєю чергою, передбачало трансформацію людської моделі поведінки відповідно до нового навколишнього середовища, що проявлялось у спрощенні особистих контактів і в появі нових у віртуальних мережах.

Поширення телерадіокомунікацій, а потім і мережі Інтернет, яка охопила собою всю Землю, змогли продемонструвати сукупність можливостей людського інтелекту. Відтепер людина не могла залишатися непоміченою. Вона стала частиною більш широкого соціокультурного простору, аніж могла собі уявити досі. Та попри це навряд чи вона почувається безпечніше або ж стала щасливішою. Прагматичні інтереси, які виникли як результат прогресу науки й техніки і водночас стали причиною змін у соціокультурній площині, задовольняють лише одну сферу професійної чи виробничої діяльності людини і з великою складністю накладаються матрицею на її особисте життя. А тому традиція, з її фундаментальною важливістю власного збереження й оновлення, знаходить своє вираження у культуротворчому потенціалі у складі духовного буття людини, і не може бути знівельована або проігнорована. Вона здатна об'єднувати людей, розвивати особливості їхнього характеру, виявляти певні потреби й акцентувати на болючих аспектах минулого й сьогодення. Людина більш схильна до співпраці та взаємодії, ніж до відмежування себе від навколишнього світу.

Стандартизація суспільного простору з появою таких соціокультурних явищ, як автономність, ізолюваність, посилюють індивіду-

алізацію життя людини. Відмова від традиційного уявлення людських стосунків формує світ, позбавлений взаємодії в об'єктивній дійсності, замінюючи її віртуальною реальністю, надаючи змогу інтегруватися культурам через їхніх носіїв, що включені в одну глобальну мережу Інтернет, економічні відносини тощо. Це може бути наслідком зміни ролі дії, слова, колективних зв'язків та особистого самовираження у світі. Тому соціокультурний простір у XX ст. більшою мірою насичений саме суб'єктивізацією реальності, її індивідуальною інтерпретацією, що виражається у формуванні світів віртуальної реальності: соціального, професійного, мистецького тощо.

Література:

1. Берлін І. Чотири есе про свободу / І. Берлін. – К. : Основи, 1994. – 272 с.
2. Маркузе Г. Одномерный человек / Г. Маркузе. – М. : «REFL-book», 1994. – 368 с.
3. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П. Сорокин. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
4. Bell D. The Cultural Contradictions of Capitalism / D. Bell. – New York: Basic Books, Inc., Publishers, 1998. – 333 p.
5. Mises L. von. Human action: a treatise on economics / L. von Mises. – San Francisco: Fox & Wilkers. San Francisco, 1996. – 930 p.

Рекомендовано до друку рішенням кафедри теорії та історії культури філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, протокол № 13 від 21 червня 2012 року